

Przynależność grupowa i poczucie osobistego sprawstwa: rola fuzji tożsamości i klarowności Ja

Tomasz Besta, Maria Kaźmierczak, Magdalena Błażek

Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański

Fuzja tożsamości to nakładanie się treściowych schematów Ja związanych z tożsamością grupową i osobistą. Celem prezentowanego projektu badawczego było rozwinięcie wcześniejszych badań nad fuzją tożsamości i jej związkiem z poczuciem grupowego sprawstwa i kontroli. Przeprowadzono dwa badania, sprawdzając, czy osoby o silnym przywiązaniu do grupy własnej, przejawiającym się fuzją tożsamości, będą również opisywały się jako bardziej sprawcze. Wyniki analiz korelacji, przy kontrolowaniu wpływu identyfikacji z grupą, potwierdziły istotny związek poczucia fuzji z krajem, z poczuciem osobistego sprawstwa mierzonym różnymi skalami (m.in. skale orientacji na działania celowe, sprawczości i wspólnotowości oraz decyzyjności i zdecydowanego działania). Jednocześnie w obu badaniach powyższe związki były mediowane przez poczucie pewności i klarowności atrybutów Ja. Podsumowując, wykazano, że miara fuzji tożsamości jest rzetelnym narzędziem, które pozwala uchwycić aspekt przynależności grupowej związany z szeroko pojmowanym poczuciem sprawczości i orientacją na działanie.

Słowa kluczowe: *tożsamość społeczna, fuzja tożsamości, poczucie sprawczości, grupy społeczne*

Mając swe „dlaczego?” życiowe, godzimy się z każdym niemal „jak?”.

Friedrich Nietzsche (1989/2010, s. 7)

Powyższy cytat bardzo dobrze podkreśla, jak ważną rolę w naszym funkcjonowaniu odgrywa poczucie celowości i sensu. Jednym ze źródeł odpowiedzi na owo „dlaczego?” – dlaczego coś robić, angażować się, działać – są grupy społeczne, z którymi się identyfikujemy (Kruglanski, Pierro, Mannetti, De Grada, 2006). Wielu psychologów podkreślało, że silne przywiązanie do wartości i światopoglądów

współdzielonych z innymi przedstawicielami naszej społeczności pozwala ludziom rozwinąć poczucie sensu w życiu (Baumeister, 1991). Może też wpływać na zaspokojenie potrzeby kontroli nad rzeczywistością społeczną. Na przykład analizy Sethiego i Seligmana (1994) wykazały, że członkowie bardziej fundamentalistycznych kościołów protestanckich (charakteryzujących się częstszym literalnym odczytywaniem świętych tekstów i większą liczbą wprowadzanych reguł i zakazów) rzadziej przypisują sobie winę za negatywne zdarzenia, mają mniejsze poczucie beznadziei i są bardziej pewni swojego przyszłego sukcesu. Jak widać, w niektórych warunkach przynależność do bardziej radykalnych grup społecznych sprzyja atrybucjom, które pomagają w zaspokojeniu potrzeby poczucia kontroli.

Z drugiej strony, silne przywiązanie do wartości grupowych może ułatwiać proces stereotypizacji i dehumanizacji osób, które nie podzielają przekonań grupy lub należą do innych grup społecznych (Bandura, Barbaranelli, Caprara,

Tomasz Besta, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański,
ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk,
e-mail: t.besta@ug.edu.pl

Maria Kaźmierczak, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański
ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psymk@ug.edu.pl

Magdalena Błażek, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański,
ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psymb@ug.edu.pl

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres:
t.besta@ug.edu.pl

Przygotowanie tego artykułu było wsparte finansowaniem ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych dla pierwszego autora na podstawie decyzji numer 2011/01/D/HS6/02282.

Pastorelli, 1996; Bilewicz, 2012; Kofta, Sędek, 1999). Patrząc na historię konfliktów narodowych czy etnicznych, widzimy nieustanne odwoływanie się do ochrony własnych grup społecznych i usprawiedliwianie w ten sposób działań wojennych czy akcji terrorystycznych. Ludzie giną i zabijają za swoją społeczność (Atran, 2010). Ponadto osoby podejmujące decyzję o włączeniu się w działania na rzecz dobra wspólnego są oceniane jako bardziej heroiczne (Cisłak, Szymków, 2013). Przyglądając się również mniej radykalnym zachowaniom, badania psychologiczne i socjologiczne wykazały, że silnie rozwinięta tożsamość grupowa jest predyktorem gotowości do działania w interesie członków grupy własnej. Na przykład rolnicy tym chętniej angażowali się w protesty organizacji rolniczych, im bardziej identyfikowali się ze społecznością rolników (Klandermans, 2002). Mechanizm ten znajduje odzwierciedlenie także w stosunku do innych tożsamości społecznych, takich jak identyfikacja ze związkami zawodowymi (Kelly, Kelly, 1994) czy identyfikacja płciowa, która okazywała się istotną determinantą zaangażowania się w akcje społeczne i polityczne w kontekście zrównania praw mężczyzn i kobiet (Kelly, Breinlinger, 1995). Rise, Sheeran i Hukkelberg (2010) przeprowadzili metaanalizę badań nad rolą schematów Ja w gotowości do angażowania się, wykazując, iż włączenie roli społecznej w struktury Ja jest predyktorem chęci do działania.

Prezentowane tu badania koncentrują się na analizie jednego z psychologicznych konstruktów związanego z silnym poczuciem przynależności grupowej – fuzji tożsamości. Jej związki z poczuciem grupowej kontroli i grupowego sprawstwa zostały wykazane w poprzednich badaniach (Swann, Jetten, Gomez, Whitehouse, Bastian, 2012). Fuzja tożsamości, traktowana jako względnie stała charakterystyka funkcjonowania jednostki, to stan zlania z grupą własną, gdy schematy indywidualnego Ja i schematy grupy są tożsame. Osoby z silną fuzją tożsamości mają trudność z odcięciem się od swojej grupy. Fuzja może być postrzegana jako stabilny, dyspozycyjny odpowiednik stanu zlania się z tłumem, o którym piszą teoretycy zachowań grupowych. Reicher (2011) wykazuje, że ludzie znajdujący się w tłumie osób, z którymi dzielą cel, płynnie przechodzą od myślenia o sobie w kategoriach jednostki do kategorii tożsamości zbiorowych. Nie tracą jednak poczucia indywidualności, nie zaczynają, jak pierwotnie sądzono (Le Bon, 1899), zachowywać się nieracjonalnie. W procesie autoobiektywizacji uczestnicy tłumów mogą mieć poczucie, że są podmiotami własnego losu. Przekładają swoją społeczną tożsamość, wartości i poglądy na rzeczywistość społeczną. Cytując Reichera (2012): „Entuzjazm tłumów nie oznacza wcale utraty celowości, ale raczej wspólne przeżywanie celów społecznych”. Dzięki zanurzeniu się w silnej zbiorowości

mają możliwość kształtowania rzeczywistości wokół siebie, a nie tylko funkcjonowania w ramach określonych przez innych ludzi (Reich, 2012). Podobnie Haidt (2012), opisując stany całkowitego utożsamiania się z grupą osób, z którymi dzielimy doświadczenia, pisze o wzroście poczucia sprawstwa, gdy cele osób tworzących tłum są ze sobą tożsame. Są to stany chwilowego poczucia wspólnoty celów i wynikającej z nich motywacji do podjęcia działania, aby te cele osiągnąć. Teoria fuzji tożsamości próbuje opisać konsekwencje takiego długo utrzymującego się poczucia wspólnoty i tożsamości celów, gdy chwilowe, tymczasowe stany emocjonalne przeradzają się w relatywnie stabilną cechę dyspozycyjną, kształtującą funkcjonowanie jednostek w wielu obszarach życia, a grupa społeczna zaczyna być postrzegana jako „rozszerzona rodzina” (Swann i in., 2014).

Pierwszym celem prezentowanych w artykule badań była próba ukazania, iż fuzja tożsamości jest związana z poczuciem sprawstwa grupowego, ale również indywidualnego. Drugim celem była próba zidentyfikowania możliwego mediatora tego związku fuzji tożsamości z poczuciem sprawstwa, a dokładniej wykazanie, że poczucie klarowności Ja – czyli pewność co do własnych atrybutów, charakterystyk i postaw – może mediować proponowany wyżej związek.

Cele te wywodzimy z badań nad rozwojem poczucia osobistego sprawstwa, które, jak na przykład badania nad funkcjonowaniem w bliskich związkach, sugerują, że rozwinięcie poczucia sprawstwa może dokonać się przez ekspansję Ja. Aron i Aron (1996) wykazali, że włączenie romantycznego partnera/partnerki w obręb Ja symbolicznego skutkowało wzrostem poczucia osobistego sprawstwa. Autorzy konkludują, że przyczyną tych wyników może być fakt, iż po włączeniu innych osób do Ja jednostka zyskuje dodatkowe zasoby (np. poznanie odmiennych perspektyw spojrzenia na dany problem, wsparcie społeczne), pomagające radzić sobie w różnych sytuacjach i osiągnąć zamierzone cele. Badacze sugerują również, że podobne zjawisko powinno wystąpić po włączeniu grup społecznych do Ja (Wright, Aron, Tropp, 2002).

Hipoteza dotycząca mediującej roli poczucia pewności wobec atrybutów Ja, związana z drugim celem prezentowanych badań, ma wsparcie we wcześniejszych badaniach empirycznych. Gdy schematy Ja zawierają grupę społeczną i fakt przynależności do tej grupy jest zintegrowany ze strukturami poznawczymi, schematy grupy i schematy Ja łączą się i mogą być wymienne. Na przykład badania Otten (2002) nad zjawiskiem zakotwiczenia Ja i Smitha (2002) nad związkiem między schematami Ja i grupy wykazały, że charakterystyki, które opisują zarówno Ja, jak i grupę społeczną, są bardziej dostępne i łatwiej aktywizowane. Opierając się na tych badaniach, można założyć, że pewność co do swoich charakterystyk oraz spójność i stabilność Ja

powinny być większe po włączeniu do Ja grupy społecznej, której schematy nakładają się na schematy Ja. Może to prowadzić do łatwiejszego dostępu do tych schematów oraz do większej pewności co do charakterystyk opisujących daną osobę i spójności samowiedzy. Natomiast pewność co do własnych atrybutów, życiowych projektów i cech osobowości oraz spójność i stabilność Ja zostały w wielu badaniach powiązane z dobrostanem psychicznym oraz nastawieniem na działanie (Campbell i in., 1996; Smith, Wethington, Zhan, 1996).

Zanim dokładnie opiszemy hipotezy związane z prezentowanymi badaniami, przedstawimy teorię fuzji tożsamości i wynikające z niej predykcje w stosunku do zachowań jednostek.

TEORIA FUZJI TOŻSAMOŚCI

Duża część autorów dotychczasowych badań nad związkiem procesów grupowych z radykalizacją postaw i zachowań odwoływała się do paradygmatu teorii rzeczywistego konfliktu lub teorii identyfikacji społecznej (Tajfel, Turner, 1979). Jednak ostatnio w literaturze przedmiotu pojawiły się wypowiedzi postulujące wprowadzenie innego punktu widzenia do analiz procesów grupowych. Bazując na badaniach nad motywacją do autoweryfikacji, psychologowie skupieni wokół zespołu Williama Swanna zaprezentowali konstrukt fuzji tożsamości społecznej i indywidualnej. Fuzja tożsamości jest definiowana jako stan nakładania się treści schematów związanych z tożsamością indywidualną i grupową oraz jako silne emocjonalne poczucie jedności z grupą, które przekłada się na wiązanie przekonań o osobistej sprawczości z działaniami na rzecz grupy własnej (Swann, Gómez, Dovidio, Hart, Jetten, 2010). Stan taki charakteryzują również wręcz fizjologiczne reakcje „z trzewi” jako znak jedności z innymi członkami grupy (*visceral feeling*; zob. Swann i in., 2012, s. 441). Odróżnia się fuzję tożsamości od silnej identyfikacji grupowej, konstruktowi tak ważnego w teorii tożsamości społecznej. Badacze zjawiska fuzji tożsamości podkreślają (Swann, Gómez, Seyle, Morales, Huici, 2009), że przy silnej identyfikacji z grupą ważny jest poznawczy proces depersonalizacji, który powoduje, że członkowie grupy postrzegają siebie jako prototypowych przedstawicieli grupy, jednocześnie zastępowalnych przez innych prototypowych członków grup. Osoby tak silnie zidentyfikowane z grupą mogą być, według Swanna, dobrze przystosowane do konformizmu, posłuszeństwa, działań grupowych i podążania za nakazami lidera, ale brak im inicjatywy do podejmowania radykalnych i nieschematycznych działań na rzecz grupy. Osoby z fuzją tożsamości działają inaczej, tożsamość osobista u nich nie zanika. Przeciwnie, osoby takie zachowują silną tożsamość jednostkową, która przy zlanii się z grupą

własną (i podporządkowaniu wartościom grupowym) może być bardzo przydatną siłą motywacyjną do inicjowania i podejmowania radykalnych akcji na rzecz grupy (Swann i in., 2009).

Jak zauważyła Seyle (2007), najczęściej stosowane paradygmaty przy rozważaniu radykalizacji postaw grupowych, czyli teoria tożsamości społecznej i teoria autokategoryzacji, nie wyjaśniają całkowicie dwóch podstawowych zjawisk związanych z ekstremizmem. Po pierwsze, motyw podnoszenia własnej wartości, podkreślany przez pierwszą z wymienionych teorii, nie wyjaśnia dlaczego ludzie wybierają radykalne postawy w grupach o niskim statusie społecznym. Wyjaśnia to teoria fuzji tożsamości, która zakłada, że ludzie koncentrują się na weryfikacji ugruntowanych postaw, niezależnie od niskiego vs. wysokiego statusu grupy. Jeśli grupa o niskim statusie prezentuje działania i wspiera postawy zgodne ze schematem Ja, może to doprowadzić do fuzji tożsamości i radykalizacji postaw w celu autoweryfikacji, ale nie do podwyższania samooceny.

Drugim motywem, podkreślanym przez badaczy związanych z dwoma głównymi teoriami tożsamości społecznej, jest motyw redukcji niepewności (Hogg, 2001; Hogg, Terry, White, 1995). Seyle (2007) argumentuje jednak, że podkreślanie motywu redukcji niepewności nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, dlaczego przystąpienie i zaangażowanie się w jedną z grup miałyby redukować niepewność lepiej niż wybór innej grupy. Teoria fuzji tożsamości wypełnia tę lukę, uznając, iż w sytuacji niepewności atrakcyjniejsze dla danej osoby będą te grupy, które pomogą afirmować istniejący schemat Ja. Można więc założyć, że choć fuzja tożsamości odnosi się do osób z bardzo silnymi więziami grupowymi, jest konstruktem odrębnym od identyfikacji grupowej. Ponadto, jak pokazują wcześniejsze badania, to fuzja tożsamości wiąże się silniej z radykalnymi postawami i zachowaniami (Gómez i in., 2011).

Dokładniejsze przyjrzenie się teorii fuzji tożsamości i teorii identyfikacji grupowej pozwala potwierdzić odrębność proponowanych przez nie konstruktów. Gomez i in. (2011) powołują się na przykład na teorię Brewer (Brewer, Gardner, 1996), która postuluje wyróżnienie dwóch rodzajów związków z grupą, tj. związków relacyjnych (*relational*) i kolektywnych (*collective*). Mówiąc o związkach relacyjnych, podkreśla się osobiste przywiązanie i bliskość między członkami, którzy postrzegają siebie jako „poszerzoną rodzinę”. Grupy kolektywne natomiast są zbudowane na podkreślaniu przez członków grupy wspólnych charakterystyk, wartości czy wspólnych celów i na postrzeganiu innych członków jako wzajemnie wymiennych i będących mniej lub bardziej wyrazistymi przedstawicielami tego samego prototypu grupowego. Autorzy skali fuzji tożsamości

argumentują, że ich miara (jak i cała teoria za nią stojąca) wiąże się z relacyjną orientacją na związki wewnątrzgrupowe, w przeciwieństwie do miar identyfikacji grupowej, które podkreślają bardziej kolektywny związek z grupą i jej członkami. Rozróżnienie to pociąga za sobą wiele konsekwencji. Między innymi można zakładać, że postrzeganie swojej grupy społecznej na równi z „rozszerzoną rodziną” charakteryzuje się silnymi związkami z członkami grupy, silnym przywiązaniem do grupy jako całości, bliskością emocjonalną z grupą i może skutkować silnym poczuciem ochrony i wzajemnego wsparcia (np. poczuciem, że jeśli ja zrobiłbym wszystko dla członków grupy, oni zrobiliby to samo dla mnie). Według autorów takie poczucie silnego związku (*connectedness*) i siły wynikającej ze wsparcia (*reciprocal strength*) i ochrony może być podstawą do poczucia sprawczości i chęci działania w imieniu grupy oraz źródłem motywacji do radykalnych zachowań na rzecz własnej grupy. Ostatnie badania przeprowadzone przez zespół Swanna potwierdzają, że fuzja tożsamości sprzyja i ułatwia postrzeganie więzi grupowych na podobieństwo więzi rodzinnych, gdzie grupa staje się rozszerzoną rodziną (Swann i in., 2014).

Teoria fuzji tożsamości, bazując na teorii autoweryfikacji, sugeruje, że istnieją trzy ścieżki prowadzące do radykalnej fuzji między Ja i grupą (Seyle, 2007; Swann i in., 2012). Po pierwsze, ludzie mogą znaleźć grupę, której prototyp dokładnie nakłada się na ich poglądy i postawy; po drugie, może nastąpić zmiana prototypu grupy umożliwiająca takie nałożenie; po trzecie wreszcie, może nastąpić zmiana schematu Ja w kierunku prototypu grupy.

Sytuacja pierwsza jest raczej nieprawdopodobna, gdyż ludzie często mają wiele – czasem skonfliktowanych ze sobą – obrazów Ja i wytworzenie takiego konceptu Ja, który nakładałby się na społeczny schemat prototypowej, przypadkowo napotkanej grupy, wydaje się bardzo mało prawdopodobne. Druga sytuacja pojawia się, gdy członek grupy zaczyna kształtować prototyp tej grupy i jej kolektywną tożsamość w zgodzie ze swoimi osobistymi konstruktami i schematami Ja. Według Seyle’a zmiana prototypu grupy jest sytuacją bardzo rzadką, gdyż większość członków grup społecznych nie ma tak dużego wpływu na innych członków, aby zmienić obraz i tożsamość całej grupy. Wyjątkiem są tutaj prawdopodobnie sytuacje bardzo silnego wpływu przywódców sekt, kultów czy skrajnych ruchów politycznych (np. nazizm) na członków grupy.

Trzecia ścieżka jest więc najpopularniejszą drogą do fuzji tożsamości i wiąże się ze zmianą personalnych konstrukcji i schematu Ja w takim kierunku, który odpowiadałby schematom propagowanym przez grupę, w którą jednostka jest zaangażowana. Ta zmiana w tożsamości jednostki

jest często widoczna w grupach kładących nacisk na duże zaangażowanie swoich członków.

Jak pisaliśmy powyżej, badania nad fuzją tożsamości wiążą się z teorią autoweryfikacji Swanna. Początkowo badania nad tą teorią koncentrowały się na osobistych charakterystykach związanych ze schematami Ja osób badanych, jednak w ostatnich latach narasta zainteresowanie motywami autoweryfikacyjnymi działającymi na poziomie grupowym, tj. wiążącymi się z cechami, schematami i charakterystykami odnoszącymi się do tożsamości społecznej danej osoby i do opisu grupy, do której ta osoba należy. Potwierdzono, że dążenie do weryfikacji grupowych stereotypów zintegrowanych ze strukturą Ja może być motywacją silniejszą niż dążenie do autowaloryzacji (Bilewicz, Kofta, 2011; Chen, Chen, Show, 2004; Gomez, Seyle, Huici, Swann, 2009). Mechanizmy autoweryfikacyjne, pojawiające się w relacjach międzygrupowych, są szczególnie silne wśród osób przejawiających silną fuzję tożsamości osobistej i grupowej (Besta, Kaźmierczak, Błażek, 2013; Swann i in., 2009). Co ciekawe, zgodnie z teorią autoweryfikacji wykazano również (Swann i in., 2009), że u osób przejawiających silną fuzję tożsamości, tożsamość grupowa i tożsamość osobista są funkcjonalnie ekwiwalentne. Manipulacja podważaniem negatywnego autostereotypu związanego z osobistymi schematami Ja powodowała u osób z fuzją podobne efekty, jak manipulacja związana z tożsamością grupową, tj. prowadziła do radykalizacji postaw odnoszących się do walki i samopoświęcenia dla kraju. Potwierdza to hipotezę, że u osób z fuzją tożsamości nie następuje całkowita dominacja tożsamości społecznej i depersonalizacja (jak sugeruje teoria tożsamości społecznej wobec zjawiska identyfikacji grupowej), ale również silna pozostaje tożsamość osobista.

Na licznych grupach badanych i w różnych krajach potwierdzono rzetelność i przydatność skali fuzji tożsamości (Swann i in., 2014). Wskazano jednocześnie na ewentualne moderatory związku fuzji z radykalizmem, mianowicie poczucie grupowego sprawstwa i poczucie ochrony dostarczanej przez grupę (Gomez i in., 2011).

BADANIA WŁASNE

Przeprowadziliśmy dwa badania korelacyjne, w których uczestniczyli studenci. Opierając się na przedstawionej powyżej teorii fuzji tożsamości oraz na cytowanych badaniach pokazujących pozytywne korelacje między fuzją tożsamości a poczuciem grupowego sprawstwa, postanowiliśmy sprawdzić, czy podobne zależności można zaobserwować w kontekście sprawstwa osobistego. Czy siła, jaką osoby z fuzją tożsamości czerpią z przynależności do zbiorowości, może przełożyć się na ich myślenie o sobie jako osobach aktywnych i zdolnych do osiągnięcia celów?

Czy mediatorem tego związku może być poczucie pewności co do swoich cech i charakterystyk?

Spodziewaliśmy się pozytywnych odpowiedzi na powyższe pytania, opierając się m.in. na badaniach nad koncepcją rozszerzonego Ja (Aron, Aron, 1996) oraz na badaniach nad nakładaniem się schematów grupy i schematów Ja (Otten, 2002; Smith, 2002). Wyniki tych badań pokazują, że jeśli faktycznie charakterystyki opisujące daną osobę i grupę, do której należy, są tożsame, wówczas są one łatwiej dostępne i podlegają szybszej aktywizacji. Założenie, że pewność co do swoich charakterystyk powinna rosnąć (a z nią poczucie klarowności Ja) po włączeniu do Ja grupy społecznej, której schematy nakładają się na schematy Ja, zostało pośrednio potwierdzone. Badania z obszaru psychologii relacji pokazują, że włączenie do Ja reprezentacji partnera/partnerki prowadziło do podwyższenia poczucia klarowności i pewności związanej z atrybutami Ja (Lewandowski, Jr., Nardone, Raines, 2010). Dodatkowo rozpad bliskich związków, w których nakładają się schematy Ja i bliskiej osoby, wpływał negatywnie na charakterystyki treściowe i klarowność pojęcia Ja (Lewandowski, Aron, Bassis, Kunak, 2006; Slotter, Gardner, Finkel, 2010). Jeśli natomiast chodzi o związek klarowności Ja z poczuciem osobistej sprawczości, to – jak już wspomnieliśmy wcześniej – w badaniach poczucie jasności, pewności i stałości cech Ja okazało się związane z wieloma adaptacyjnymi mechanizmami psychicznymi, takimi jak pozytywna samoocena, poczucie sensowności życia, niższy poziom lęku i symptomów depresyjnych oraz – co szczególnie ważne dla naszych rozważań – orientacja na cele i aktywne, sprawcze radzenie sobie w sytuacjach trudnych (np. zdolność do planowania, podejmowanie działań zmierzających do rozwiązania problemu i pozytywna reinterpretacja zdarzeń; zobacz na przykład: Bigler, Neimeyer, Brown, 2001; Błażek, Besta, 2012; Smith i in., 1996).

Tak jak w poprzednich badaniach, sprawdziliśmy również dystynktywność konstruktu fuzji tożsamości i jego niezależność od identyfikacji grupowej, tj. sprawdziliśmy, czy związki z miarami cech sprawczościowych będą różne, w zależności od tego, czy bierzemy pod uwagę przywiązanie grupowe mierzone skalą fuzji tożsamości, czy skalą identyfikacji grupowej. Aby pełniej przyjrzeć się proponowanemu związkowi, po przeglądzie literatury wybraliśmy kilka narzędzi, wywodzących się z różnych paradygmatów teoretycznych, które mierzą poczucie sprawstwa, aktywność i zachowania celowe.

Ostatecznie w badaniach uwzględniliśmy: w badaniu 1 – podskalę decyzyjności ujętej w skali *Potrzeby poznawczego domknięcia* (Kossowska, 2005), podskalę orientacji na cele z *Kwestionariusza upodobań* Błażek, Kadzikowskiej-Wrzošek i Baryły (Błażek, Kadzikowska-Wrzošek, 2002);

w badaniu 2 – *Skalę sprawczości i wspólnotowości* Wojciszke i Szlendak (2010). Aby sprawdzić hipotezę, iż to pewność co do swoich atrybutów i charakterystyk jest mediatorem związku fuzji tożsamości z poczuciem sprawstwa i nastawieniem na cele, w obu badaniach uwzględniliśmy *Skalę klarowności Ja* Campbell i współpracowników (1996; w adaptacji Błażek, Besta, Kaźmierczak, 2011).

W związku z tym postawiliśmy dwie hipotezy: hipoteza 1: Kontrolując wspólną część wyjaśnianej wariacji przez skalę fuzji tożsamości i identyfikacji grupowej, to fuzja tożsamości będzie związana z orientacją na cele i z tendencją do działania oraz ogólnym postrzeganiem siebie jako osoby sprawczej; hipoteza 2: Poczucie klarowności Ja będzie mediatorem związku opisanego przez hipotezę 1.

BADANIE 1

Metoda

Osoby badane. W badaniu brało udział 187 osób (108 kobiet), średni wiek badanych wyniósł 21,7 roku ($SD = 4,0$). Studentki i studentów psychologii poproszono o włączenie do badania dodatkowej osoby, studiującej na innym kierunku, w podobnym wieku, ale odmiennej płci.

Procedura. Badanie przeprowadzono internetowo, z zastrzeżoną możliwością wykonania badania tylko raz z danego adresu IP. Wszyscy badani wypełniali następujące kwestionariusze:

(1) *Skala fuzji tożsamości* – autorska adaptacja składającej się z siedmiu pozycji skali (Gomez i in., 2011), zawierającej takie twierdzenia, jak: „Mój kraj to ja”; „Mój kraj i ja to jedno”; „Czuję się zjednoczony/a z moim krajem”; „Moje więzi emocjonalne z moim krajem są bardzo silne”; „Czuję się silny/a dzięki mojemu krajowi”; „Zrobiłbym/zrobiłabym więcej dla mojego kraju niż ktokolwiek inny”; „Dzięki mnie mój kraj jest silny”. W prezentowanym badaniu rzetelność skali okazała się wysoka i alfa Cronbacha wynosiła 0,91¹.

(2) *Skala identyfikacji z grupą* – oparta na pracy Mael i Ashforth (1992), zawierająca sześć pozycji: „Gdy ktoś krytykuje Polskę, czuję się osobiście obrażony/obrażona”; „Jestem bardzo zainteresowany/na tym, co obcokrajowcy myślą o Polsce”; „Gdy wypowiadam się o Polsce, używam częściej słowa my niż oni”; „Sukcesy Polski są moimi sukcesami”; „Gdy ktoś chwali Polskę, brzmi to dla mnie jak osobisty komplement”; „Gdyby media krytykowały Polskę, czułbym/czułabym się zakłopotany/na”. Alfa Cronbacha

¹ Z uwagi na błąd przy internetowym zbieraniu danych, wyniki jednej pozycji skali fuzji tożsamości nie zostały zapisane. W związku z tym przedstawione analizy opierają się na wynikach skali składającej się z sześciu pozycji (której rzetelność była wysoka).

wyniosła 0,88. Wybraliśmy tę skalę identyfikacji z grupą, gdyż jest to narzędzie często używane przez badaczy fuzji tożsamości.

(3) *Podskala decyzyjności: część Skali potrzeby poznawczego domknięcia* (PPD, Kossowska, 2005; rzetelność 0,78). Pozycje zawarte w tej podskali pozwalają mierzyć stopień zdecydowania przy działaniu i braku wahań i wątpliwości (np. „Zwykle podejmuję ważne decyzje szybko i pewnie”). W badaniu użyto całej skali PPD, jednak koncentrowano się na wynikach na skali decyzyjności, jako że pozycje tej skali stanowią o gotowości do działania, a nie dotyczą poznawczego przetwarzania i poszukiwania informacji.

(4) *Skala orientacji na cele: część Kwestionariusza upodobań* autorstwa Błażek, Kadzikowskiej-Wrzosek i Baryły (Błażek, Kadzikowska-Wrzosek, 2002). Rzetelność mierzona alfą Cronbacha wyniosła 0,89. Przykładowe pozycje to: „Nie rezygnuję z obranego celu” i „Wiem, co chcę osiągnąć w życiu”.

(5) *Skala klarowności Ja* Campbell i współpracowników (1996; badania z użyciem polskiej wersji zobacz: Błażek, 2008; Błażek, Besta, 2012). Przykładowe pozycje to: „Moje przekonania o sobie często są ze sobą sprzeczne (–)” lub „Ogólnie rzecz biorąc, wiem dokładnie, kim jestem i jaki/ jaka jestem”. Rzetelność skali mierzona alfą Cronbacha wyniosła 0,92.

Wyniki i dyskusja

Średni wynik fuzji tożsamości wyniósł 2,71 ($SD = 1,37$). Sprawdzono korelacje fuzji tożsamości i identyfikacji z grupą ze zmiennymi użytymi w badaniu (por. tabela 1). Miary zastosowane do pomiaru sprawczości korelują ze sobą ($r = 0,41$; $p < 0,001$). W związku z tym, że fuzja i identyfikacja są konstruktami skorelowanymi ze sobą ($r = 0,69$; $p < 0,001$) oraz badacze fuzji tożsamości kładą duży nacisk na odróżnienie konstruktów fuzji od silnej identyfikacji z grupą (Gomez i in., 2011; Swann i in., 2009), przeprowadziliśmy również korelacje cząstkowe, aby sprawdzić, jaki jest związek fuzji z interesującymi nas zmiennymi przy kontroli poziomu identyfikacji grupowej. Analizy korelacji cząstkowych wykazały, że fuzja tożsamości (przy kontroli wpływu identyfikacji z grupą) jest związana ze zmiennymi świadczącymi o indywidualnym poczuciu sprawczości i zorientowaniu na cele. Tak więc zgodnie z przewidywaniami nie tylko poczucie sprawczości grupowej (jak w poprzednich badaniach), lecz także poczucie sprawczości indywidualnej jest związane z fuzją tożsamości.

Postulat o nakładaniu się treści schematów Ja związanych z tożsamością społeczną i indywidualną u osób z fuzją tożsamości (Gomez i in., 2009) sugeruje, że osoby „zlane z grupą” powinny mieć wyraźniejsze schematy Ja i spójniejszą wizję tego, jakie cechy, właściwości i postawy ich

charakteryzują (Smith, Coats, Walling, 1999). Jak widać w tabeli 1, okazało się, że istotnie poczucie klarowności i pewności charakterystyk dotyczących Ja jest związane pozytywnie z fuzją tożsamości, gdy kontroluje się wpływ identyfikacji z grupą.

Nasza hipoteza oparta na teorii fuzji zakłada, że to wyrazistość schematów Ja, wynikająca z nakładania się i podobieństwa tożsamości grupowej i indywidualnej, będzie mediatorem związku fuzji z decyzyjnością i zdecydowaniem oraz chęcią do działania. W celu przeanalizowania efektów mediacji wykorzystaliśmy procedurę zaproponowaną przez Preachera i Hayesę (2008) i zastosowaliśmy przedstawione przez nich makro do analizy *bootstrappingowej*. Uwzględniliśmy skalę identyfikacji z grupą jako kowariantem i przeprowadziliśmy test *bootstrappingu* ($n\ boots = 5000$) dla naszych modeli (zob. rysunki 1 i 2). Wyniki analizy wskazują, iż klarowność Ja jest istotnym mediatorem związku fuzji ze wszystkimi trzema zmiennymi (przedziały ufności dla klarowności Ja są zawsze większe od zera) i we wszystkich przypadkach. Po wprowadzeniu klarowności do modelu związków fuzji z badanymi zmiennymi okazywał się nieistotny. Sprawdziliśmy również alternatywne wyjaśnienie, tj. czy osoby z wyższym poziomem klarowności Ja wykazują tendencję do zlewania się z grupą i czy fuzja tożsamości jest mediatorem związku klarowności z orientacją na działanie i charakterystykami sprawczościowymi. Przeprowadzono analizy mediacji z fuzją tożsamości jako mediatorem związku klarowności z decyzyjnością i chęcią działania. W żadnym z tych przypadków fuzja nie okazała się istotnym mediatorem.

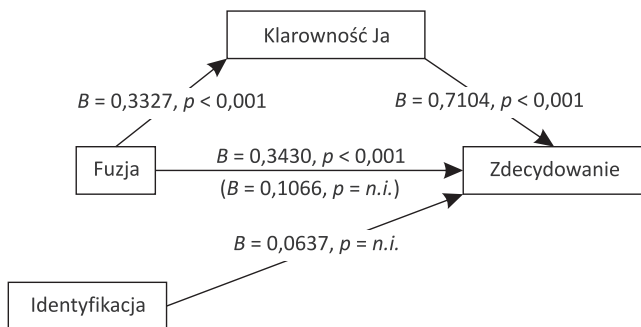
Badanie 1 wykazało, że fuzja tożsamości jest związana ze skalami służącymi do opisu obszaru funkcjonowania

Tabela 1*
Korelacje r Pearsona i korelacje cząstkowe między fuzją tożsamości i identyfikacją grupową a zmiennymi użytymi w badaniu 1

Zmienne	Fuzja	Identyfikacja
Klarowność Ja	0,23** (0,24**)	0,08 (-0,11)
Decyzyjność	0,22** (0,25**)	0,06 (-0,13 ^t)
Potrzeba poznawczego domknięcia	0,08 (-0,03)	0,15* (0,13 ^t)
Orientacja na cele	0,13 ^t (0,14 ^t)	0,04 (-0,07)

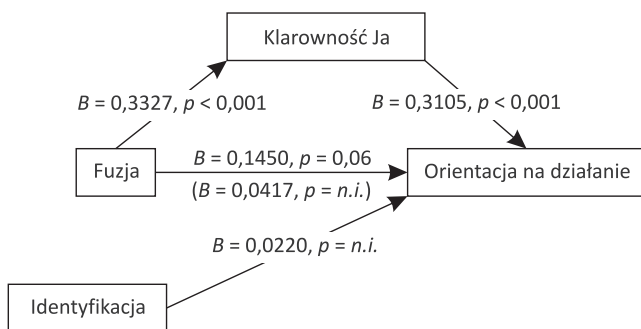
^t $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; w nawiasie korelacje cząstkowe przy kontrolowanej identyfikacji (dla związku fuzji tożsamości z innymi zmiennymi) lub przy kontrolowanej fuzji (dla związków identyfikacji z innymi zmiennymi).

* Źródłem tabel i rysunków w artykule są opracowania własne.

Model: 95% przedziały ufności; boots = 5000; skorygowane przedziały ufności efektu pośredniego mediowanego przez klarowność Ja: 0,0992–0,3818.

Rysunek 1. Analizy mediacji metodą *bootstrappingu* dla badania 1 dla zmiennej wyjaśnianej decyzyjności (w nawiasie współczynniki po uwzględnieniu wpływu mediatorów).

Model: 95% przedziały ufności; boots = 5000; skorygowane przedziały ufności efektu pośredniego mediowanego przez klarowność Ja: 0,0450–0,1792.

Rysunek 2. Analizy mediacji metodą *bootstrappingu* dla badania 1 dla zmiennej wyjaśnianej orientacji na działanie (w nawiasie współczynniki po uwzględnieniu wpływu mediatorów).

człowieka związanego ze sprawczością i działaniem. Potwierdza to przypuszczenia Arona i współpracowników (Wright i in., 2002), że ekspansja Ja i włączenie w obręb struktury Ja schematów związanych z grupą własną, może prowadzić do wzrostu poczucia sprawczości (prawdopodobnie z uwagi na poszerzenie puli zasobów psychicznych). Jednocześnie związek fuzji z klarownością Ja i mediująca rola poczucia klarowności dostarczają ciekawego materiału do dociekań na temat mechanizmu powodującego, iż fuzja tożsamości wiąże się z zachowaniami celowymi. Badanie 1 dostarczyło pierwszych dowodów na to, że przy kontroli siły identyfikacji z grupą stan fuzji tożsamości jest związany z poczuciem pewności własnych atrybutów (klarowności struktury Ja), a poczucie to łączy się z postrzeganiem siebie jako osoby sprawczej i zorientowanej na działanie.

Co do związku klarowności Ja z miarami poczucia osobistego sprawstwa, zostały potwierdzone wcześniejsze tezy, że jasna i pewna wiedza o samym sobie odgrywa ważną rolę w rozwoju poczucia własnej skuteczności i w angażowaniu się w działania (Little, Snyder, Wehmeyer, 2006). W badaniu 2 postanowiliśmy raz jeszcze przeanalizować związek fuzji tożsamości z miarami dotyczącymi poczucia sprawczości. Tym razem zastosowano skalę odnoszącą się do tego obszaru funkcjonowania, opartą na ugruntowanej w literaturze przedmiotu teorii sprawczości i wspólnotowości Bogdana Wojciszke (Wojciszke, 2010; Wojciszke, Baryła, 2006).

BADANIE 2

Metoda

Osoby badane. W badaniu brało udział 180 uczestników (90 kobiet), ich średni wiek wyniósł 21,8 roku ($SD = 5,0$). Studentów i studentki psychologii poproszono o włączenie do badania dodatkowej osoby studiującej na innym kierunku, w podobnym wieku, ale odmiennej płci.

Procedura. Zastosowano część miar takich jak w badaniu 1, tj. *Skalę fuzji tożsamości* (alfa Cronbacha 0,91); *Identyfikacji z grupą* (0,89) i *Klarowności Ja* (0,90). Do badania drugiego włączyliśmy dodatkowo *Skalę sprawczości* (0,91) i *wspólnotowości* (0,93) autorstwa Wojciszke i Szlendak (2010). Jest to narzędzie mierzące stopień nasycenia samoopisów treściami sprawczosciowymi (np. pewny/a siebie, skuteczny/a, energiczny/a) i wspólnotowymi (koleżeński/a, pomocny/a, życzliwy/a).

Wyniki i dyskusja

Średni wynik fuzji tożsamości wyniósł 2,69 ($SD = 1,33$). Sprawdziliśmy korelacje fuzji tożsamości i identyfikacji z grupą ze zmiennymi użytymi w badaniu (por. tabela 2). Ponieważ fuzja i identyfikacja są konstruktami skorelowanymi ($r = 0,69$; $p < 0,001$), tak jak w badaniu 1 przeprowadziliśmy korelacje cząstkowe, aby sprawdzić, jaki jest związek fuzji z interesującymi nas zmiennymi przy kontroli poziomu identyfikacji grupowej.

Zgodnie z przewidywaniami i tak jak w badaniu 1 – zmienne odnoszące się do poczucia sprawczości osobistej okazały się związane z fuzją tożsamości. Potwierdził się też związek fuzji tożsamości z klarownością Ja. Co ciekawe, przy kontroli identyfikacji z grupą związek fuzji ze skalą wspólnotowości jest nieistotny. Natomiast związek wspólnotowych samoopisów z siłą identyfikacji z grupą, przy kontroli wpływu fuzji tożsamości, okazał się pozytywny. Mimo iż różnice w sile korelacji z fuzją i z identyfikacją z grupą nie są zbyt duże, może to być kolejna pośrednia wskazówka świadcząca o odrębności konstruktów

Tabela 2
Korelacje r Pearsona i korelacje cząstkowe między fuzją tożsamości i identyfikacją grupową a zmiennymi użytymi w badaniu 2

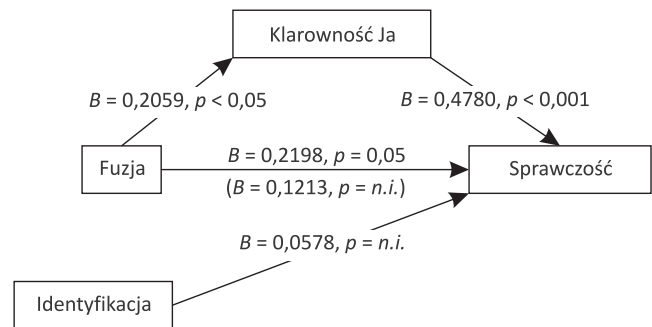
Zmienne	Fuzja	Identyfikacja
Klarowność Ja	0,06 (0,15*)	-0,08 (-0,16*)
Wspólnotowość	0,33*** (0,12)	0,36*** (0,20**)
Sprawczość	0,12 (0,17*)	-0,01 (-0,13 ^t)

^t $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; w nawiasie korelacje cząstkowe przy kontrolowanej identyfikacji (dla związku fuzji tożsamości z innymi zmiennymi) lub przy kontrolowanej fuzji (dla związków identyfikacji z innymi zmiennymi).

identyfikacji z grupą i fuzji tożsamości (a przynajmniej o odrębności miar skonstruowanych do ich pomiaru). Wyniki te mogą wskazywać na prawdziwość założenia, że osoby z fuzją tożsamości nie porzucają tożsamości indywidualnej na rzecz tożsamości grupowej, a zlanie ich autonomicznego Ja z grupą własną może wytworzyć motywacyjną siłę do podejmowania radykalnych działań na rzecz grupy (Swann i in., 2009), przynajmniej jeśli bierzemy pod uwagę ten aspekt fuzji, który wyodrębnia ją od silnej identyfikacji grupowej.

W celu weryfikacji wyników badania 1, wskazujących, iż klarowność Ja mediuje związek fuzji z miarami odnoszącymi się do działania i zorientowania na cele, dokonaliśmy ponownie analizy mediacji, wykorzystując tę samą metodę *bootstrappingu*. Podobnie, zgodnie z praktyką innych badaczy (Gomez i in., 2011) i w celu odróżnienia konstruktów fuzji tożsamości od identyfikacji grupowej, uwzględniliśmy skalę identyfikacji z grupą jako kowariantem i przeprowadziliśmy test *bootstrappingu* (n boots = 5000) dla naszych modeli (zob. rysunek 3). Wyniki analizy mediacji potwierdziły, że klarowność Ja mediuje związek fuzji z postrzeganą własną sprawczością. Co ciekawe, wyniki były nieistotne w przypadku wyjaśniania postrzeganej własnej wspólnotowości. Aby sprawdzić alternatywne wyjaśnienie, że fuzja tożsamości mediuje związek klarowności Ja z cechami sprawczosciowymi, przeprowadziliśmy dodatkowe analizy mediacji z klarownością Ja jako predyktorem i fuzją jako mediatorem. W takim wypadku fuzja nie okazała się istotnym mediatorem tej relacji.

Badanie 2 zreplicowało wyniki badania 1, wykazując, że przy kontroli wpływu siły identyfikacji z grupą fuzja tożsamości wiąże się zarówno ze zmiennymi opisującymi charakterystyki sprawczosciowe zachowania, jak i z klarownością Ja, czyli pewnością odnośnie do własnych atrybutów.

Model: 95% przedziały ufności; boots = 5000; skorygowane przedziały ufności efektu pośredniego mediowanego przez klarowność Ja: 0,0065–0,2056.

Rysunek 3. Analizy mediacji metodą *bootstrappingu* dla badania 2 dla zmiennej wyjaśnianej sprawczości (w nawiasie współczynniki po uwzględnieniu wpływu mediatorów).

DYSKUSJA OGÓLNA

Przeprowadzone badania korelacyjne potwierdziły hipotezy wyprowadzone z teorii fuzji tożsamości i wykazały, że przy kontroli wpływu identyfikacji z grupą fuzja jest związana ze zmiennymi opisującymi poczucie osobistego sprawstwa i cechami związanymi z działaniem oraz zdecydowaniem i decyzywnością. Wyniki te są zgodne z innymi podejściami teoretycznymi koncentrującymi się na analizie relacji interpersonalnych i podkreślającymi rolę poczucia kontroli i poczucia wpływu przy tworzeniu się silnych związków z grupą (Hogg, 2001; Stevens, Fiske, 1995). Na przykład hipoteza ekspansywnego Ja Arona i współpracowników (Aron, Aron, Norman, 2001) wskazuje, że ludzie włączają do Ja inne osoby i własne grupy społeczne po to, aby zwiększyć poczucie własnej skuteczności i sprawczości poprzez rozbudowę społecznych zasobów, perspektyw i różnorodnych schematów tożsamości. Nasze badania potwierdzają te predykcje: im bardziej tożsamość grupowa jest związana i zlaną z tożsamością osobistą, tym większe poczucie sprawczości zarówno indywidualnej, jak i grupowej (co wiemy na podstawie wyników wcześniejszych badań). Są to wyniki zgodne z wnioskami z innych badań nad włączaniem bliskich osób i grup społecznych do Ja, które wykazały na przykład, że ekspansja Ja jest związana z poczuciem własnej skuteczności (Mattingly, Lewandowski, 2013) i prawdopodobieństwem zrealizowania celów (Xu, Floyd, Westmaas, Aron, 2010).

W świetle uzyskanych rezultatów ciekawa wydaje się próba analizy konstruktów fuzji tożsamości z perspektywy teorii tożsamości osobistej i społecznej Marii Jarymowicz (1993a; Kwiatkowska, 1999). Autorka proponuje, aby tożsamość osobistą definiować jako część samowiedzy

obejmującą cechy charakterystyczne dla Ja i wyróżniające je z otoczenia społecznego. Natomiast tożsamość społeczną Jarymowicz ujmując jako część samowiedzy, obejmującą cechy prototypowe dla kategorii My, wyróżniające grupę własną od innych obiektów społecznych (Jarymowicz, 1993a). Na podstawie teorii Jarymowicz (1993b; 2008; Grzesiak-Feldman, 2006) można wyróżnić cztery główne formy tożsamości: (1) brak tożsamości, gdy nie występuje dobrze ukształtowana tożsamość społeczna ani osobista; (2) dominująca tożsamość społeczna, występująca u osób o niskim wyodrębnieniu Ja względem grupy własnej (My) i zarazem wysokim wyodrębnieniu schematów grupy własnej względem innych osób i grup; (3) dominująca tożsamość osobista, występująca u osób o wysokim wyodrębnieniu Ja względem grupy własnej i jednocześnie niskim wyodrębnieniu schematów związanych z My względem innych grup i obiektów społecznych; (4) tożsamość zrównoważona, gdy dobrze rozwinięta jest tożsamość osobista i społeczna, czyli gdy wyraźnie wyodrębnione są schematy Ja względem grupy własnej, jak i schematy My względem innych grup społecznych.

Gdzie w tym układzie jest miejsce na fuzję tożsamości? Ponieważ uzyskane przez nas średnie wyniki plasują się poniżej środka skali fuzji tożsamości ($M=2,71$ w badaniu 1 i $2,69$ w badaniu 2, przy środku skali równym 3), wydaje się, iż fuzję tożsamości należy w tym wypadku łączyć z tożsamością zrównoważoną. Tak jak w przypadku osób z tą tożsamością, u osób umiarkowanie „złanych” fuzją z grupą, ważną rolę motywacyjną odgrywają obie tożsamości, tj. żadna z nich nie dominuje, ważne jest zarówno definiowanie się przez niezależne Ja, jak i przez schematy związane z pojęciem My. Według Swanna i współpracowników, u osób z fuzją tożsamości można zaobserwować współwystępowanie tożsamości jednostkowej i grupowej, nawet przy silnym przywiązaniu tych osób do grupy własnej. Tym, co upodabnia fuzję tożsamości do tożsamości zrównoważonej, jest według Jarymowicz również możliwość „przełączania się” między tymi dwoma rodzajami tożsamości (Gómez i in., 2011; Jarymowicz, 1993b).

Otrzymane wyniki można również rozważać w kontekście teorii wtórnej kontroli (Skinner, 2007). Badania nad związkiem fuzji tożsamości z poczuciem osobistego sprawstwa dobrze wpisują się w propozycję Ellen Skinner, aby w analizach psychologicznych uwzględniać nie tylko poczucie kontroli oparte na działaniu sprawczym (*primary control*), lecz także poczucie dobrowolnego dopasowania się do grupy społecznej (*fit-focused constructs*; Skinner, 2007). Badaczka sugeruje, iż takie dobrowolne przyjęcie panujących norm czy kolektywnych celów, jeśli jest oparte na własnym wyborze i braku poczucia przymusu (*accommodation*, *‘going with the flow’*), może być ważną strategią

adaptacyjną a często wręcz pierwszą reakcją w wielu społecznych sytuacjach, w których dążenie do osobistej kontroli pochłania zbyt wiele zasobów. Według autorki, takie dobrowolne dopasowanie się może też być paradoksalnie związane z poczuciem autodeterminacji i osobistym sprawstwem. Wynika to z faktu, iż ważna tutaj jest nie sama możliwość wyboru „własnej ścieżki”, ale wewnętrzna zgoda na dokonany wybór, który może często wiązać się właśnie z podporządkowaniem grupowym celom (zobacz dyskusję w: Skinner, 2007). W tym ujęciu poczucie fuzji z grupą może być właśnie takim wskaźnikiem podporządkowania się grupowym celom i normom, przy jednoczesnym zachowaniu poczucia osobistego sprawstwa – gdyż cele osobiste i cele grupy w dużej mierze się nakładają, a poczucie autonomii może być realizowane przez świadome angażowanie się w zachowania ukierunkowane na dopasowanie się do grupy i angażowanie się na jej rzecz.

Należy podkreślić, iż stwierdzony przez nas pozytywny związek między fuzją a klarownością Ja jest sprzeczny z wcześniejszym badaniem na próbie hiszpańskiej (Gómez i in., 2011). W swoich badaniach Gómez i współpracownicy nie użyli jednak całej skali mierzącej klarowność Ja, lecz tylko wybrane itemy, co mogło wpłynąć na otrzymane przez nich wyniki. Po drugie, nie przeprowadzili korelacji cząstkowych przy kontrolowanym wpływie identyfikacji (jak to robili dla związku fuzji z radykalizacją). Jednocześnie możliwe są różnice kulturowe wpływające na relacje między fuzją tożsamości i klarownością pojęcia Ja wśród Hiszpanów i Polaków, choć wydaje się, że wynik przez nas wykazany jest zgodny z założeniami teoretycznymi leżącymi u podstaw myślenia o konstrukcie fuzji tożsamości. Nakładanie się schematów związanych z tożsamością osobistą i grupową teoretycznie powinno, z uwagi na brak sprzeczności między charakterystykami związanymi z tymi tożsamościami, skutkować bardziej pewnym, spójnym, wyraźnym i stabilnym obrazem własnej osoby. I to wykazały nasze dwa badania. Co więcej, poczucie klarowności schematów Ja okazało się mediatorem związku fuzji ze zmiennymi opisującymi poczucie sprawczości i orientację na działanie. To więc wyrazistość i pewność własnych cech i charakterystyk może być odpowiedzialna za to, iż osoby, u których fuzja tożsamości występuje w większym stopniu, są bardziej zdecydowane i mają poczucie sprawstwa oraz kontroli. Można spekulować, że to właśnie te osoby, przy działaniach grupowych nie będą li tylko biernie podążać za działaniami innych, lecz także działania te inicjować i nimi kierować (gdyż silne autonomiczne Ja współlistnieje z silnym przywiązaniem do grupy).

Należy zaznaczyć, że prezentowany artykuł nie odnosi się do dyskusji nad tym, czy stan fuzji tożsamości jest stanem odrębnym od identyfikacji z grupą, czy tylko pozwala opisać

osoby silnie z grupą zidentyfikowane. Prezentowane badania nie były projektowane w celu rozwiania tych wątpliwości. Choć już kilkanaście badań wykazało do tej pory, że skale fuzji tożsamości i identyfikacji grupowej w różnym stopniu przewidywały postawy jednostek, to prawdą jest również, iż skale zaprojektowane do mierzenia tych zmiennych regularnie okazują się silnie ze sobą skorelowane. Należy o tym pamiętać i niewątpliwie przyszłe badania powinny prowadzić do bardziej zdecydowanych odpowiedzi na pytanie o odrębność tych konstruktyw. Szczególną uwagę powinno się zwrócić na badania osób silnie zaangażowanych w swoją grupę społeczną, gdyż wyniki uzyskiwane na skali fuzji z krajem zarówno w prezentowanych badaniach, jak i w badaniach na próbach hiszpańskich oraz północnoamerykańskich (Swann i in., 2014) wskazują, że średnie wyniki uczestników nie są wysokie i liczba jednostek, u których faktycznie następuje nakładanie się schematów Ja i grupy, jest niewielka. Rozważania nad tym konstruktyw komplikuje fakt, iż równolegle do używanej skali werbalnej, fuzja tożsamości jest mierzona zmodyfikowaną obrazkową *Skalą włączania innych do Ja* (Aron i in., 2001), która to skala była również używana do operacjonalizacji identyfikacji z grupą (Tropp, Wright, 2001).

Podsumowując te rozważania i wychodząc poza otrzymane w naszych badaniach dane, można spekulować, że choć teoria fuzji tożsamości wydaje się ciekawą propozycją opisaną stanu funkcjonalnej ekwiwalentności tożsamości społecznej i osobistej, to miara używana do operacjonalizacji zjawiska – z uwagi na swoje podobieństwa do i silne korelacje z miarami identyfikacji z grupą – może nie do końca opisywać odrębność teoretyczną tego konstruktyw. Jednym z rozwiązań tego problemu może być propozycja, aby w przyszłych badaniach zastosować miary bardziej zbliżone do definicyjnego ujęcia fuzji jako stanu opisywanego przez „reakcje trzewne”, wskazujące na silne pobudzenie fizjologiczne związane na przykład z uczestnictwem w grupowych rytuałach i zgromadzeniach albo z reakcjami na zagrożenie grupy.

Mimo spójnych rezultatów dwóch prezentowanych badań, należy zaznaczyć, iż miały one charakter korelacyjny, wnioskowanie zatem o mechanizmach przyczynowo-skutkowych jest spekulacyjne. Badania dotyczyły tylko jednego kontekstu grupowego – tj. fuzji z krajem. W związku z tym, pomimo badań wskazujących, iż fuzja okazywała się dobrym predyktorem radykalnych postaw w obronie innych grup społecznych (np. grupy religijnej; Besta, Gómez, Vázquez, 2014), należy być ostrożnym, jeśli chodzi o generalizację prezentowanych wyników na inne relacje społeczne. Naszym zdaniem jednak otrzymane rezultaty są ciekawym rozwinięciem teorii fuzji tożsamości i warto będzie w przyszłości eksplorować wykazane zależności

zarówno w badaniach eksperymentalnych, jak i analizując związek fuzji tożsamości z poczuciem sprawstwa w innych kontekstach grupowych.

Pomimo powyższych zastrzeżeń, przeprowadzone badania pozwoliły rozwinąć wnioski z poprzednich badań nad fuzją tożsamości prowadzonych w Hiszpanii i USA i wskazały na nowe obszary funkcjonowania jednostek, które są z fuzją tożsamości związane. Dalsze badania powinny koncentrować się na eksploracji możliwych mediatorów związku fuzji z charakterystykami sprawczościowymi zarówno na poziomie grupowym, jak i indywidualnym.

LITERATURA CYTOWANA

- Aron, E. N., Aron, A. (1996). Love and expansion of the self: The state of the model. *Personal Relationships*, 3, 45–58, doi:10.1111/j.1475-6811.1996.tb00103.x.
- Aron, A., Aron, E. N., Norman, C. (2001). Self-expansion model of motivation and cognition in close relationships and beyond. W: M. Clark, G. Fletcher (red.), *Blackwell handbook of social psychology* (vol. 2: *Interpersonal processes*, s. 478–501). Oxford: Blackwell.
- Atran, S. (2010). *Talking to the enemy: Faith, brotherhood, and the (un)making of terrorists*. New York, NY: Harper-Collins.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71 (2), 364–374.
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings in life*. New York: Guilford.
- Besta, T., Gómez, Á., Vázquez, A. (2014). Readiness to deny group's wrongdoing and willingness to fight for its members: The role of the Poles' identity fusion with the country and religious group. *Current Issue in Personality Psychology*, 2 (1), 49–55, doi:10.5114/cipp.2014.43101.
- Besta, T., Kaźmierczak, M., Błażek, M. (2013). Identity fusion and status of the evaluator as moderators of self-enhancement and self-verification at the group level of self-description. *Polish Psychological Bulletin*, 44 (4), 371–378.
- Bigler, M., Neimeyer, G. J., Brown, E. (2001). The divided self revisited: Effects of self-concept clarity and self-concept differentiation on psychological adjustment. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20 (3), 396–415, doi:10.1521/jscp.20.3.396.22302.
- Bilewicz, M. (2012). Funkcjonalna dehumanizacja. Studium odczłowieczenia ofiar i grup uciskanych. W: M. Drogosz, M. Bilewicz, M. Kofta (red.), *Poza stereotypy: Dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych* (s. 211–226). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bilewicz, M., Kofta, A. (2011). Less biased under threat? Self-verification reactions to social identity threat among groups with negative self-stereotype. *Journal of Applied Social Psychology*, 41, 2249–2267.
- Błażek, M. (2008). Zróźnicowanie w poziomie dekonstrukcji Ja osób o różnej klarowności samowiedzy w sytuacji wykluczenia społecznego. W: M. Błażek, M. Płopa (red.), *Współczesny*

- człowiek w świetle dylematów i wyzwań: perspektywa psychologiczna (s. 57–68). Kraków: Implus.
- Błażek, M., Besta, T. (2012). Self-concept clarity and religious orientations: Prediction of purpose in life and self-esteem. *Journal of Religion and Health, 51* (3), 947–960.
- Błażek, M., Besta, T., Kaźmierczak, M. (2011). *Skala klarowności Ja*. Niepublikowany manuskrypt. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Błażek, M., Kadzikowska-Wrzosek, R. (2002). *Wielowymiarowy kwestionariusz planów (WKP): proces konstruowania kwestionariusza*. W: T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany* (s. 151–158). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Brewer, M. B., Gardner, W. (1996). 'Who is this We'? Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology, 71* (1), 83–93.
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. F., Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 141–156.
- Chen, S., Chen, K. Y., Shaw, L. (2004). Self-verification motives at the collective level of self-definition. *Journal of Personality and Social Psychology, 86* (1), 77–94.
- Cisłak, A., Szymków, A. (2013). Lepszy martwi niż żywi: spostrzeżenie heroizmu uczestników wydarzeń historycznych. *Psychologia Społeczna, 8* (1), 42–52.
- Gómez, A., Brooks, M. L., Buhrmester, M. D., Vázquez, A., Jetten, J., Swann W. B. Jr. (2011). On the nature of identity fusion: Insights into the construct and a new measure. *Journal of Personality and Social Psychology, 100* (5), 918–933.
- Gómez, A., Seyle, D. C., Huici, C., Swann, W. B. J. (2009). Can self-verification strivings fully transcend the self-other barrier? Seeking verification of ingroup identities. *Journal of Personality and Social Psychology, 97* (6), 1021–1044.
- Grzesiak-Feldman, M. (2006). Tożsamościowe przesłanki różnych rodzajów stereotypizacji. *Roczniki Psychologiczne, 9*, 45–60.
- Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. New York: Pantheon.
- Hogg, M. A. (2001). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology, 11*, 223–255.
- Hogg, M. A., Terry, D. J., White, K. M. (1995). A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory. *Social Psychology Quarterly, 58* (4), 255–269.
- Jarymowicz, M. (1993a). Odrębność schematowa Ja–My–Oni a społeczne identyfikacje. *Przegląd Psychologiczny, 1*, 7–26.
- Jarymowicz, M. (1993b). An attempt to operationalize social versus personal identity constructs. W: M. Jarymowicz (red.), *To know Self– To understand Others* (s. 50–60). Poznań–Warsaw–Rotterdam: Eburon Delft.
- Jarymowicz, M. (2008). *Psychologiczne podstawy podmiotowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kelly, C., Breinlinger, S. (1995). Identity and injustice: Exploring women's participation in collective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 5* (1), 41–57.
- Kelly, C., Kelly, J. (1994). Who gets involved in collective action? Social psychological determinants of individual participation in trade unions. *Human Relations, 47* (1), 63–88.
- Klandermans, B. (2002). How group identification helps to overcome the dilemma of collective action. *American Behavioral Scientist, 45* (5), 887–900.
- Kofta, M., Sędek, G. (1999). Stereotyp duszy grupowej a postawy wobec obcych: wyniki badań sondażowych. W: B. Wojciszke, M. Jarymowicz (red.), *Psychologia rozumienia zjawisk społecznych* (s. 173–208). Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kossowska, M. (2005). *Umysł niezmienny. Poznawcze mechanizmy sztywności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kruglanski, A. W., Pierro, A., Mannetti, L., De Grada, E. (2006). Groups as epistemic providers: Need for closure and the unfolding of group-centrism. *Psychological Review, 113* (1), 84–100.
- Kwiatkowska, A. (1999). *Tożsamość społeczna a społeczne kategoryzacje*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Le Bon, G. (1899). *Psychologia tłumy*. Warszawa: Księgarnia E. Wende i S-ka.
- Lewandowski, G. W. Jr., Aron, A., Bassis, S., Kunak, J. (2006). Losing a self-expanding relationship: Implications for the self-concept. *Personal Relationships, 13*, 317–331.
- Little, T. D., Snyder, C. R., Wehmeyer, M. (2006). The agentic self: On the nature and origins of personal agency across the life span. W: D. K. Mroczek, T. D. Little (red.), *Handbook of personality development* (s. 61–79). Mahwah: LEA.
- Mael, F. A., Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior, 13*, 103–123.
- Mattingly, B. A., Lewandowski, G. W. Jr. (2013). An expanded self is a more capable self: The association between self-concept size and self-efficacy. *Self and Identity, 12* (6), 621–634, doi:10.1080/15298868.2012.718863.
- Nietzsche, F. (1989/2010). *Zmierzch bożyszcz. Czyli jak filozofuje się młotem* (tłum. S. Wyrzykowski). Łódź–Wrocław: Nietzsche Seminarium.
- Otten, S. (2002). I am positive and so We are. The Self as determinant of favoritism toward novel ingroups. W: J. P. Forgas, K. D. Williams (red.), *The social self: Cognitive, interpersonal and intergroup perspectives* (s. 273–291). New York: Psychology Press.
- Preacher, K. J., Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods, 40* (3), 879–879.
- Reicher, S. (2012). *Przeciw konfederacji ignorancji*. Pobrane 05.10.2013 z: www.instytutobywatelski.pl.
- Reicher, S., Stott, C. (2011). *Mad mobs and Englishmen? Myths and realities of the 2011 riots*. London: Constable & Robinson.
- Rise, J., Sheeran, P., Hukkelberg, S. (2010). The role of self-identity in the theory of planned behavior: A meta-analysis. *Journal of Applied Social Psychology, 40* (5), 1085–1105.
- Schubert, T. W., Otten, S. (2002). Overlap of self, in-group and out-group: Pictorial measures of self-categorization. *Self and Identity, 1*, 353–376.
- Seyle, D. C. (2007). Identity fusion and the psychology of political extremism. Nieopublikowana rozprawa doktorska. Austin:

- The University of Texas at Austin. Pobrane 01.09.2010 z: <http://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/3027>.
- Sethi, S., Seligman, M. E. P. (1994). The hope of fundamentalists. *Psychological Science*, 5, 58–59.
- Skinner, E. A. (2007). Secondary control critiqued: Is it secondary? Is it control? Comment on Morling and Evered (2006). *Psychological Bulletin*, 133 (6), 911–916, doi:10.1037/0033-2909.133.6.911.
- Slotter, E. B., Gardner, W. L., Finkel, E. J. (2010). Who am I without you? The influence of romantic breakup on the self-concept. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 147–160.
- Smith, E. R. (2002). Overlapping mental representations of self and group: Evidence and implications. W: J. P. Forgas, K. D. Williams (red.), *The social self: Cognitive, interpersonal and intergroup perspectives* (s. 21–35). New York: Psychology Press.
- Smith, M., Wethington, E., Zhan, G. (1996). Self-concept clarity and preferred coping styles. *Journal of Personality*, 64, 407–434.
- Smith, E. R., Coats, S., Walling, D. (1999). Overlapping mental representations of self, in-group, and partner: Further response time evidence and a connectionist model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 873–882.
- Stevens, L. E., Fiske, S. T. (1995). Motivation and cognition in social life: A social survival perspective. *Social Cognition*, 13, 189–214.
- Swann, W. B., Buhrmester, M. D., Gómez, M., Jettem, J., Bastian, B., Vázquez, A., Zhang, A. (2014). What makes a group worth dying for? Identity fusion fosters perception of familial ties, promoting self-sacrifice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106 (6), 912–926.
- Swann, W. B. Jr., Gómez, A., Dovidio, J. F., Hart, S., Jetten, J. (2010). Dying and killing for one's group: Identity fusion moderates responses to intergroup versions of the trolley problem. *Psychological Science: A Journal of the American Psychological Society*, 21 (8), 1176–1183.
- Swann, W. B. Jr., Gómez, A., Seyle, D. C., Morales, J. F., Huici, C. (2009). Identity fusion: The interplay of personal and social identities in extreme group behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 (5), 995–1011.
- Swann, W. B. Jr., Jetten, J., Gómez, Á., Whitehouse, H., Bastian, B. (2012). When group membership gets personal: A theory of identity fusion. *Psychological Review*, 119 (3), 441–456.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W: W. G. Austin, S. Worchel (red.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33–47). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tropp, L. R., Wright, S. C. (2001). Ingroup identification as inclusion of ingroup in the self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 585–600.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość: Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke, B., Baryła, W. (2006). Perspektywa sprawcy i biorcy w spostrzeganiu siebie i innych. *Psychologia Społeczna*, 1 (1), 9–32.
- Wojciszke, B., Szlendak, M. (2010). Skale do pomiaru orientacji sprawczej i wspólnotowej. *Psychologia Społeczna*, 5 (13), 57–70.
- Wright, S. C., Aron, A., Tropp, L. R. (2002). Including others (and groups) in the self: Self-expansion and intergroup relations. W: J. P. Forgas, K. D. Williams (red.), *The social self: Cognitive, interpersonal and intergroup perspectives* (s. 343–368). New York: Psychology Press.
- Xu, X., Floyd, A. H. L., Westmaas, J. L., Aron, A. (2010). Self-expansion and smoking abstinence. *Addictive Behaviors*, 35, 295–301.

Group adherence and personal agency: The role of identity fusion and self-concept clarity

Tomasz Besta, Maria Kaźmierczak, Magdalena Błażek

Institute of Psychology, University of Gdańsk

ABSTRACT

Identity fusion is a construct that describes the overlap between the self and group schema. The aim of our studies was to expand previous research on identity fusion and its relationship with group control and agency. Two studies were conducted to examine if people fused with a group would present more agentic self-descriptions than people with low identity fusion. Correlational analyses showed that when group identification was controlled for, the identity fusion (between the self and the country) was positively related to agentic characteristics (as measured by goals and action orientation scale, agency and communion scales, and the decisiveness scale). Moreover, in two studies these relationships were mediated by the clarity of self-construct and by the certainty about one's characteristics. Overall, our studies revealed that the Polish version of the Identity Fusion Scale is a reliable measure, that allows to tap agentic aspects of group adherence.

Keywords: *social identity, identity fusion, agency, social groups*

Złożono tekst: 20.02.2014

Złożono poprawiony tekst: 22.07.2014

Zaakceptowano do druku: 10.08.2014